पक्षे वह्न्यादिभिः कलानामेकैकशः भक्षणेऽपि पुनः यज्ञग्नि-ष्टरूपामृतेनाप्यायते । यथोक्तं कालमाधवीये सोमोत्पत्ति-वाक्येन "प्रथमां पिबते वह्निर्द्वितीयां पिबते रविः । विश्वे देवास्तृतीयान्तु चतुर्थीं सलिलाधिपः । पञ्चमीं तु वषट्कारः षष्ठीं पिबति वासवः । सप्तमीमृषयोदिव्या अष्टमीमजएकपात् । नवमीं कृष्णपक्षस्य यमः प्राश्नाति वै कलाम् । दशमीं पिबते वायुः पिबत्येकादशीमुमा । द्वादशीं पितरः सर्वे समं प्राश्नन्ति भागशः । त्रयोदशीं धनाध्यक्षः कुबेरः पिबते कलाम् । चतुर्दशीं पशुपतिः पञ्चदशीं प्रजापतिः । निष्पीतस्य कलाशेषश्चन्द्रमा न प्रकाशते । कला षोडशिकाया तु सा त्वपो विशते तदा । अमायां तु सदा सोम ओषधीः प्रतिपद्यते । तमोषधिगतं गावः पिबन्त्यमृतमञ्च यत् । तत्क्षीरममृतं भूत्वा मन्त्रभूतं द्विजातिभिः । हुतमग्निषु यज्ञेषु पुनराप्यायते शशी । दिने दिने कलाष्टाभिः पौर्णमास्यां तु पूर्णता" इति । यद्यपि ज्योतिषे कृष्णपक्षे सूर्यमण्डले प्रवेश एव उक्तस्तथापि तत्तद्दिवसे चन्द्रकला-भक्षणवत् वह्न्यादीनां तृप्तिरित्येतत्परत्वं सोमोत्पत्तिवाक्यस्य देवानाम् अस्मदादीनामिव भोजनस्यासिद्धे तृप्तिमात्राधायकत्वेन तद्भोग्यत्वम् "न वै देवा अश्नन्ति पिबन्ति एतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति" छा० उ० उक्तोक्तयावगम्यते इत्यविरोधः । अनश्वरस्वरूपे विष्णोः "अमृताशोऽमृतवपुः" विष्णुस० ।

अमृतवल्ली स्त्री अमृता वल्ली । गुडूच्याम् (गुलुञ्च) ।

अमृतवाक् त्रि० अमृतमिव वाक्यो वचनं यस्य । १ अमृततुल्य वचने "अमृतवाक्या वयसा सा त्रिप्रश्नेन जनयति" शत० ब्रा० ।

अमृतसंभवा स्त्री अमृतेव सम्भवति सम् भू+अच् । गुडूच्याम् (गुलुञ्च) ।

अमृतसंयाव न० अमृतमिव स्वादु संयावम् । पक्वान्नभेदे । "पचेत् घृतोत्तमे तप्ते न्यसेत् पक्वं नवे घटे । ततो मरिचचूर्णेन चण्डचूर्णावचूर्णितम् । कुर्यात् कर्पूरसंयुक्तं संयाव अमृतोपमम् । संयावममृतस्वादु पित्तघ्नं मधुरं घृतमिति भा० प्र० ।

अमृतसार पु० अमृतस्य दुग्धस्य सारः । घृते । चक्रदत्तोक्ते अयःपाकभेदे यथा "लोहस्य पाकमधुना नागार्जुनमथिष्टमभिदध्मः ॥ लोहारकूटताम्रजकटाहे दृढमृण्मये प्रणम्य शिवम् । तदयः पचेदभपक्वः काष्ठेन्धनेन वह्निना मृदुना ॥ निक्षिप्य त्रिफलाजलमर्दितं यत्तत् घृतञ्च दुग्धञ्च । संचाल्य लोहमय्या दर्व्या लग्नं सतत्याद्य ॥ मृदुमध्यखरभावैः पाकस्त्रिविधोऽत्र वक्ष्यते पुंसाम् । पित्तसमीरणश्लेष्मप्रकृतीनां मध्यमस्य समः ॥ अभ्यङ्गदर्विलोहं सुखदुःखस्खलनयोगि मृदु मध्यम् । उज्झितदर्वि खरं परिभाषन्ते केचिदाचार्याः ॥ अन्ये विहीनदर्वीप्रलेपमाखुकराकृतिं ब्रुवते । मृदुमध्यमर्द्धचूर्णं सिकतापुञ्जोपमन्तु खरम् ॥ त्रिविधोऽपि पाक ईदृक् सर्वेषां गुणकृदेव न तु विफलः । प्रकृतिविशेषे रूक्षो गुणदोषौ जनयतीत्यल्पम् ॥ विज्ञाय पाकमेवं द्रागवतार्य्य चितौ क्षणान् कियतः । विश्राम्य तत्र लोहे त्रिफलादेः प्रक्षिपेच्चूर्णम् ॥ यदि कर्पूरप्राप्तिर्भवति ततो विगलिते यदुष्णत्वे । चुर्णीकृतमनुरूपं क्षिपेच्च वा न यदि तल्लाभः ॥ पक्वं तदप्रसारं सुचिरघृतस्थितमनाविरक्षत्ते । गोदोहनादिभाण्डे लौहभाण्डाभावे सति स्थाप्यम् । यदि तु परिस्रुतिहेतोर्घृतमौक्षेताधिकं ततोऽन्यस्मिन् । भाण्डे निधाय रक्षेद्वाय्वुपयोगो ह्यनेन महान् ॥ अयसि विरक्षीभूते स्नेहस्तिलघृतेन सम्पाद्यः । एतत्ततो गुणोत्तरमित्यसना स्नेहनीयं तत् ॥ अत्यन्तकफप्रकृतेर्भक्षणमयसोऽसुनैव शंसन्ति । केवलमपीदमथितं जनयत्ययसो गुणान् कियतः ॥ अमृतसारः" चक्र० द० ।

अमृतसारज पु० अमृतादिव स्वादोः सारात् जायते जन-ड ५त० । १ गुडे रा० नि० ।

अमृतसू अमृतं दीधितिरूपमाप्ययनं सूते सू क्विप् । चन्द्रे । अमृतान् देवान् सूते । देवमातरि स्त्री ।

अमृतसोदर अमृतस्य सोदर एकत उत्पन्नत्वात् । उच्चैःश्रवसि अश्वे । तस्यामृतमथने समुद्रादुत्पन्नत्वात् तथात्वम् । सुरा देवी समुत्पन्ना तुरगः पाण्डुरस्तथा" भा० आ० प० । तज्जातीयत्वात् घोटकमात्रे राजनि० ।

अमृतस्रवा स्त्री० अमृतमिव स्रवति स्रु-पचाद्यच् । १ रदन्तीलतायाम् । भावे अप् ६त० । २ अमृतनिष्यन्दे पु० ।

अमृतांशु पु० अमृतमिवाप्यायकः अंशुरस्य । चन्द्रे ।

अमृतांशूद्भव पु० अमृतांशोश्चन्द्रस्योद्भवो यस्मात् । विष्णौ "अमृतांशूद्भवो भानुः" वि०स० । ५त० चन्द्रोद्भवे त्रि० ।

अमृतान्धस् पु० अमृतमन्धोऽन्नमिव दर्शनात् तृप्तिकरमस्य । अमृताशने देवे तेषामामृताशनञ्च दर्शनमात्रेण "न वै देवा अश्नन्ति पिबन्ति एतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति" श्रुतेः । तेषां तत्पानकथा "ततस्तदमृतं देवो विष्णुरादाय वीर्यवान् । जहार दानवेन्द्रेभ्यो नरेण सहितः प्रभुः । ततो देवगणाः सर्वे पपुस्तदमृतं समम्" भा० आ० प० ।

अमृताफल न० अमृतायाः फलम् । पटोले द्रव्याभि० ।

अमृताचमान त्रि० अमृतमिवाचरति अमृत+क्यङ् शानच् ।